
RAPPORT
Arkeologisk besiktning
inför utvidgning av dolomittäkt

Masugnsbyn
Jukkasjärvi socken
Norrbottens län, Lappland

RAPPORT

Arkeologisk besiktning

Lappland

Norrbottens län

Jukkasjärvi socken

Masugnsbyn

Sammanfattande inledning

Med anledning av planerad utvidgning av LKABs dolomittäkt i Masugnsbyn utförde Norrbottens museum en besiktning på platsen den 28 juni 2004. Detta med anledning av att Masugnsbyn ingår i Norrbottens kulturmiljöprogram med två fornvårdsobjekt och även är klassat som fornlämning och riksintresse. Besiktningen utfördes av Åsa Lindgren och Lars-Gunnar Boman.

Syfte

Syftet med besiktningen var att utröna om den planerade utvidgningen av täkten kommer att beröra hittills okända kulturelement som har samband med fornlämningsområdet Raä 44.

Topografi och fornlämningsmiljö

Undersökningsområdet är beläget SÖ om själva samhället Masugnsbyn, strax S om bäcken Rautajoki. Terrängen är något kuperad och blockrik och växtligheten består av tät blandskog med frisk undervegetation.

Undersökningsområdet återfinns ca 200 m S-SV om fornlämningsområde Raä 44 (se bilaga 1), vilket utgörs av bland annat hytt- och gruvområde, Masugnsbyns gamla bytomt, samt bruksgården (idag hembygdsgård). Raä 44 är även fornvårdsobjekt (nr 23). Ca 100 m NV om UO återfinns lämningarna efter en kvarn, Raä 868. Mellan Masugnsbyn och Torneälven finns den brukstida transportvägen delvis bevarad (Raä 870 och fornvårdsobjekt nr 72).

Historik

Järnmalm påträffades vid Rautajoki (Järnbäcken) 1642 och en trevande brytning och förädling startades upp av Torneås borgare året därefter. Från denna tid finns inte mycket skriftliga uppgifter. Brytningen av malm i det som kom att kallas Masugnsbyn kom igång på allvar 1647, under ledning av Arendt Grape och Jakob Pfunt. Masugn, gruvfogdebostad och bruksgård byggdes då upp. Efter ett par år fick man fram användbart järn och detta fraktades till Kengis för vidare bearbetning. De holländska bröderna Momma gick in som medintressenter 1652 och under senare delen av 1600-talet gick bruket med vinst. En väg till Torneälven byggdes för att underlätta transporter till Kengis. Masugnsbyn var vid den tiden en av de största byarna i området och bruket hade närmare ett 40-tal anställda.

Fram till 1709 var Masugnsbyn det enda bruk som försåg Kengis med tackjärn, därefter tillkom Tornefors och Palokorva masugnar. Gruv- och masugnsdriften i Masugnsbyn upphörde 1804.

Förutom malm bröts även kalk för byns eget behov. Ett kalkmagasin uppfördes 1933 och en kalkugn byggdes 1952 för att förädla dolomit. Mängden magnesium gjorde dock att dessa försök misslyckades. Inom området finns även en kombinerad kvarn och såg från 1910.

Resultat

Undersökningsområdet gick igenom och besiktigades okulärt, med hjälp av jordsond.

Inom undersökningsområdets S och N del samt NV om detta (se bilaga 1), påträffades äldre spår av prospektering. Detta i form av skärpningar - gropar där material brutits, samt mindre högar av skrotsten (fig. 1). I vissa stenar syns spår efter borrhål (fig. 2). I området finns även spår från modern tid i form av hål där borrkärnor tagits och sprängsten från dagens täktverksamhet.

*Fig. 1. Skärpning med
upplagd skrotsten kring
kanten. Strax utanför UO.*

*Fig. 2 Skrotsten med spår
av borrhål.*

Fig. 3 Skrotgstenshög.

Sammanfattande diskussion

De påträffade lämningarna ligger delvis inom den planerade utvidgningen av tälkten och kommer således att beröras av denna. Lämningarna visar att man letat malm i området. Spåren talar för att man tillämpat både tillmakning och sprängning vid denna verksamhet. Dessa båda metoder användes under den tid masugnen var i bruk. Det är osäkert från vilken fas i brukets historia lämningarna härrör från.

Enligt Arkeologi i Norrbotten - en forskningsöversikt härrör dessa komplex av välbevarade industrilämningar från en viktig tid i Norrbottens historia och kan antas ha en stor forskningspotential. På grund av de nu påträffade lämningarnas karaktär skulle dock en arkeologisk undersökning sannolikt inte ge så mycket mer information än en utförlig dokumentation.

Den pågående täktverksamheten utgör en barriär mellan det gamla hyttområdet och de nu påträffade lämningarna. Sambandet mellan dem är således redan delvis förstört ur ett pedagogiskt - besökarperspektiv. På grund av detta kan det vara svårt att motivera ett bevarande, men detta är upp till Länsstyrelsen att besluta om.

Luleå 2004-07-20

Åsa Lindgren
Arkeolog

Referenser

- Arkeologi i Norrbotten. En forskningsöversikt.* Länsstyrelsen i Norrbottens län, Rapportserie Nr 14/1998.
Awebro, K. 1993. Kring bruksrörelsen i Tornedalen. I *Tornedalens historia II, från 1600-talet till 1809.*
O. Hederyd och Y. Alamäki (red.) 1993.
Brännman, E. 1940. Hur världens nordligaste järnbruk kom till. Kengis bruks grundläggningsperiod 1642-1652. I *Norrbotten 1940*, Norrbottens läns hembygdsförenings årsbok. Luleå.
Hansson, S. 1987. *Från Nasafjäll till SSAB. Järn- och gruvhantering i Norrbotten under 300 år.* Luleå.
Lundin, K. 1992. (Red). *Norrbottens synliga historia.* Masugnsbyn, Del 2, Band 2. Red. Luleå.

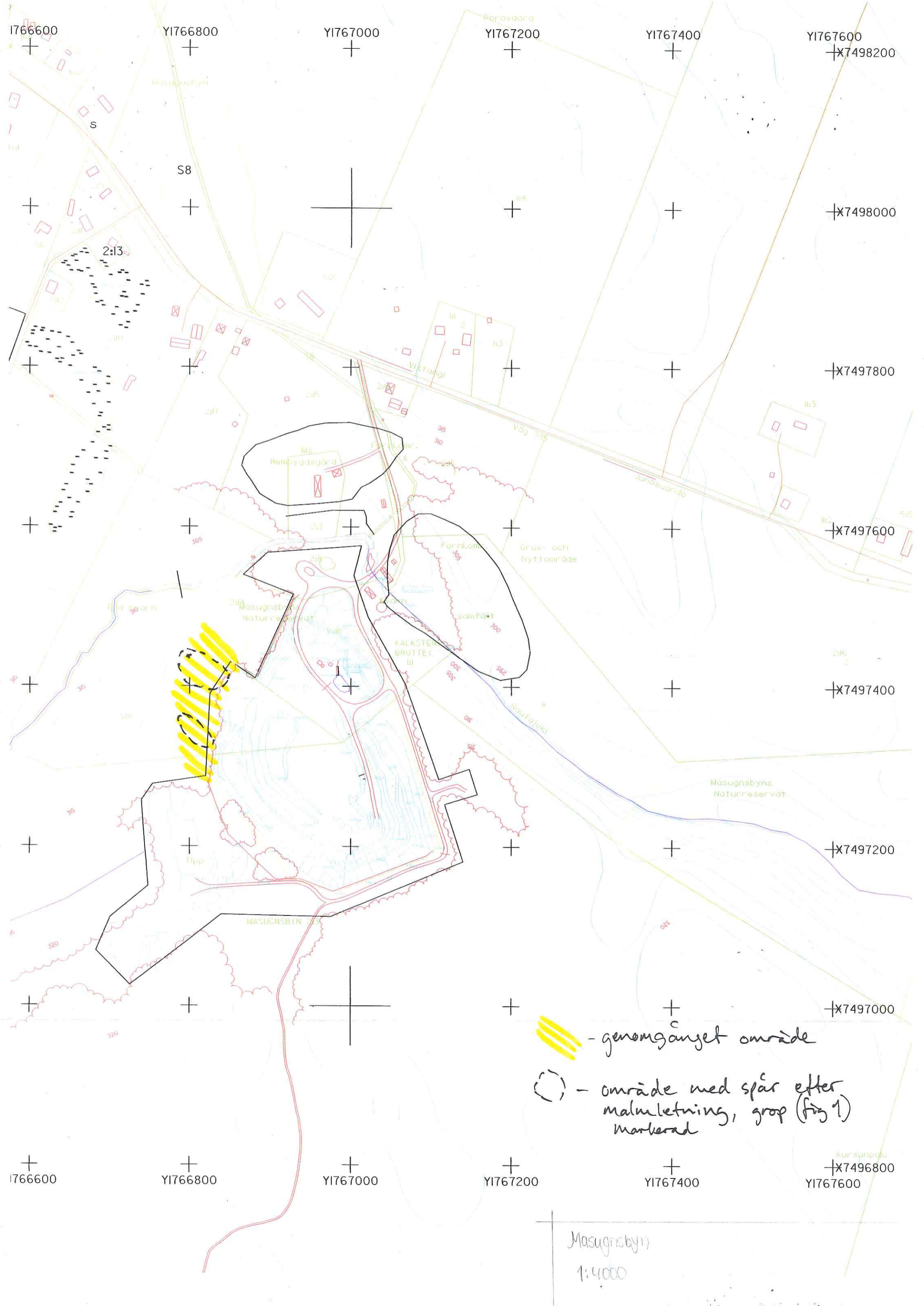
Tekniska uppgifter

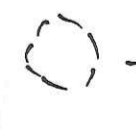
Län: Norrbotten
Landskap: Lappland
Kommun: Kiruna
Socken: Jukkasjärvi
Fastighet: Masugnsbyn
RAÄ-nr: 44
Ek.karta: 28 L 8-9 c-d Masugnsbyn
Typ av uppdrag: arkeologisk besiktning
Norrbottens museum dnr: 289-2004
Länsstyrelsens dnr: 541-16406-03
Uppdragsgivare: LKAB

Projektledare: Åsa Lindgren
Fältarbetspersonal: Åsa Lindgren och Lars-Gunnar Boman
Fältarbetstid: 24 h, 28-29 juni -04
Rapporttid: 20 h
Besiktigad yta: ca 3500 m²
Höjd över havet: 310-315 m ö h
Fynd: -
Foto: -
Analyser: -
Datering: 1640-1800, enligt historiska källor.

Bilaga

1. Översiktsplan, skala 1:2000

 - genomgånget område
 - område med spår efter
malmetning, grop (fig 1)
markerad

Masugnabyrn
1:4000